

Csoóri Sándor: A tizedik este

A magaslat, ahová Csoóri a válogatott versek, a *Jóslás a te idődről* kompozíciójával följutott, korántsem pihenő a számára. Inkább kilátó, ahonnan új utakat lehet megpillantani, új irányokat kijelölni. Korszakhatár, mely a megállapodottság kényelme, az egyszerű költői újratermelés esélye helyett a líra új tartományainak birtokbavételére sarkallja. Az életmű — mint új verseskötete, *A tizedik este* tanúsítja —, továbbra is a csillapítatlan mozgás állapotában van, teli termékenyítő belső feszültségekkel.

A *Jóslás a te idődről* zárófejezete: a *Közeledés a szavakhoz* — mint Csoóri új költői korszakának ars poéticája — akár *A tizedik este* előszava is lehetne. Az összefüggést *A csongrádi Tisza-parton* című verse tárgyyszerűen, tematikusan is példázza. Várni a teljes kiüresedésre, majd új emlékezetre, új igazságokra, új múltra? A pályát tagoló cezúra megvallása. A vadságot, az erőt és megvilágosodást kell eltanulnia a tájtól, a belőle kicsordítható haragot és kedvességet? Ez az igény szüli a *Földközelen* darabjait. Egy „homorú világ” is eleven a költőben, az idő kitöltetlen pillanataival, a várakozás feszültségének üregeivel? Ugyanezt írja meg a kötet befejező ciklusában. Fölvethető persze, jogosult-e s mennyiben a Csoóri-esszét lírája értelmezéséhez megidézni. A kritika jobbára meg nem felelést, inkongruenciát tételez műfajai között. Korábban hierarchisztikusan, az esszét a vers fölé emelõn. Újában az alkotói skizofrénia abszurd és hibás ötletével: míg prózája bírálható, költészete — némiképp Balzacra emlékeztetõn — „a realizmus diadalaként” is fölfogható. Valójában több az azonosság köztük, mint a különbözés. A vers (a pszichikai teljesség ígézetében) az alkotói személyiség „filmje”, az esszé pedig (mint igénybejelentés) e film „forgatókönyve”. Az író előbb az esszé nyelvén kiáltja el, amit költõként — a közérzet, lélekállapot, képzelet közegeiben — meg akar valósítani. Viszonyuk tulajdonképp gondolat és kép arányeltolódásaként, nem pedig ambivalenciájaként írható le. Program és önarckép szerves egységeként.

Csoóri új verseskönyve a *Tenger és diólevél* prózai látomásának lírai megelevenítése. Növuma az emberlét evidenciáinak, alaphelyzeteinek — emberi szenvedésnek, jó örömöknek, vidámságnak, gyászunk — érett, feledhetetlen költõi megfogalmazása, az „amit megéltem: az voltam én” világlélménye. „Voltunk és ismét leszünk: emberek, ágak, susogó édes nyelvek” — összegezi a fölismerést a záróvers utolsó sora. Valóságérzék, tárgyilagosság, „a végzetet elfogadó dac” új erényeivel bővül a költõ hagyományos értékészlete. Az „életet, zajt, sírást akarok” dinamikájával. Az alkotói én túljut remény és kétségbeesés feloldó romantikáján, megtagadja az elégiák tragikumleplező és parádézó mélabúját. A kiegészítés, közöny pillanataiban benne sajtó hiányt szenved meg. A lét hallótávolságból szólítja. A valóság nem pusztán tények halmozát jelenti számára, hanem „bensőség” is, védekezés és tünetetés mindenféle elgépiesedés, eltömegesedés, egyformaság ellen. Világ, amelyet az ember igazol vissza. Jog az egyszerűhez, a változathoz, a minőséghez. Visszatérés

természet, erkölcs, esztétikum tiszta forrásaihoz. A költő a vers víziójában szárny is, ég is: egzisztencialista terminológiával szólva önmagában a világot, a világban önmagát választja. A realitás pártján állva fordul szembe a szürrealizmus dogmaival, a csodák kreativitására alapozó költői gyakorlattal. Úgy érzi, már Isten is a kiöregedett bűvész pózában tetszeleg, a csodák „elfáradtak” benne, mert hijával vannak a meghittségnek, kívülrekesztik magukat az életen. A lírikusnak már a nagy kurtizán, a műza „hársfavirág-szaga” is elegendő az ihlethez, nem vonzzák többé a bujálkodás vagy a vele való frigy nem e világi kalandjai. Nem lírai önkör-látózás ez, hanem fölfedezés; elszakadóban az alkotás éluard-i modelljétől, közeled-vén a költészet Nagy László-i szemléletmódjához — a realizmus nagy lélegzetvétele.

Csoóri új versei ember és világ egymásban tükröződő, eltéphetetlen egységét hirdetik. A csontban „a behavazott világúr” fáj, a költő a földidő „ősnász-morájától” tisztul. Nem a civilizáció előli menekülés ösztöne szólal meg e metaforákban? A naiv panteizmustól mindenképp elhatárolja gondolati alapozása, lírájának „ontológiai” tudatossága. A költő számára kétféle idő létezik: az egyik az eseményeké, a törté-néseké, a másik az aktuális jelenen túlmutató értékeké, eszményeké. A dolgok világa ötvözete e kettőnek; múlás és állandóság, relativitás és abszolútum ellent-mondásos egysége. Bartók füldugóval sétál Amerikában a felhőkarcolók közt, hogy megvédje magában a tengerszem szépségű dalokat a nagyváros zajától, a folklór örökemberi tisztaságát az idő kacatjaitól. Csoóri látomásában is együtt tenyészik még „félelem és derű a bokrok alján”; a lét változás és megmaradás egyszerre, „bátor örültek kalandja” és az aranykor ígérete. „Időtlen órák s időtlen évek közül úgy csúszok vissza újra a testem idejébe s oly üdvözülten, mint aki álmában vérzik el s még mosolyog is, fél arca takarásban” — olvassuk versében. De lírája az idill-kereső, robinzonádképző rousseau-izmus korszerű változatának se tekinthető. A költő számára nem végleges, nem megföllebbezhetetlen dráma természeti és társadalmi ember szakadása. A „homok-ágyékú” Tisza-partot „egy fennköltlen züllő ország szemével farkasszemet nézve” választja hazájául. A zene „úr nyelve, kicsontozott be-széd”, de úgy tűnik belőle, mintha „távoli városok gerendája ropogna tűzben”. A lét lényege a disszonancia. Tudomásul vételével válik tragikussá az életézés.

A tragikum Csoóri lírai világának tartalma, törvénye, megszenvedettsége. (A kudarc élménye még innen vagy már túl van a tragikumén, de nem azonos vele. A lét kompromisszumot köt önnön állapotával, s e megalkuvásban a tragikum elvetél, mielőtt megfoganna, képzelet, tapasztalás nem kettőzi a világot eszmény és valóság drámájára.) A tragikum a kétféle: konkrét és absztrakt idő ellentmondásosságának tudatosodása. A múlt hó és tavasz, az öröm „egynyári öröklét”, a tett „útszéli iste-nülés sárban és levélszagban”. Az élet átfolyik „az ég süket fülein”, a szó „szomjan haldoklik” a szájban; ami igaz, az egyszersmind haszontalan. A tragikum a költői magatartás szintjén az alkotói személyiség ambivalenciája. Szökés, menekülés ön-maga elől. A nagy tett nosztalgiája és a köznapi lét vállalása, önelengedés és ön-uralom vitája. Hol „a másnap fényei” hívják, nemcsak menni, de elmenni, hol az „egykedvűek poros menete”. Kiszakadás a múltból: úgy tekint vissza életére, mintha meg se történt volna; ugyanakkor a történelem vállalása: sorsában „valamennyi múltjával” jelen akar lenni. Pórtérn szemlélve: Nagy László „szavakat olvas le a galambcsőrről”, s közben „Ady halott sremeit készül fölszaggatni”.

A kötet ciklusai térben és időben tágas és egész világot — a jelen, aztán a múlt, majd a jövő régióit járják be. A *Földközelen*: modern természet- és közérzetlíra. A költő „vándor-arccal”, „versben bujdosó” szegénylegényként keresi otthonait az ott-hontalanságban, rokonait a szellem birodalmában. Lélegzetével is szökik, „kora reg-geli rigók szavával” is, el a betegágytól. Csupa nyugtalanság, kutató izgalom, rezdül-és. Az *Elmaradt versek*: szembenézés elmúlással, történelemmel. Az intellektus az idő hézagait utólag, ám tárgyyszerűen pontos képekkel tölti ki. A dokumentum félel-metes hitelességével elevenedik meg a háború kegyetlen emléke, az 1952-es Zámoly groteszk panorámája, s készülnek el volt szeretők „elbocsátó szép üzenetei”. A látás-mód most a legplasztikusabb. A *Várakozás*: a készenlét, a felajzottság, a nyitottság

költői pszichológiája. Küzdelem az utópiával, a „megváltás” és a „végítélet” alternatíváival. Hit abban, hogy mindig van „másnap, hóharmat, szél, föltámadás, amit nem ismerünk”. Az előre néző személyiség rajza futurum imperfectumban. A szemléletmód most a legdrámaibb.

Csoóri számára a vers teljes emberi életforma. Otthonosan mozog benne: nem szavalja megilletődötten, de nem is bagatellizálja fölényesen — kikerüli az öncélú formajáték és a harsány pátosz buktatóit. Objektív és alanyi líra egyszerre. Érzéketlen-konkrét, a kép éles körvonalaiival és súlyos tartalmával, és közben könnyed-lebegő is, zenékhez igazodó. Építkezésében képalkotó ötlet és formateremtő fegyelem egymást támogatja. Nemcsak ciklust tud írni, költeményt is; elejétől végig, bicsaklás nélkül, hibátlanul és befejezetten, s oly végérvényes tömörséggel, hogy az olvasó egyetlen szavát se érzi fölcserélhetőnek. A *tizedik este* lírai teljesítménye után nyilvánvaló, hogy a magyar költészet folytonosságát jelképező stafétabotot, mely Nagy László kezéből korai tragikus halálával kihullott, Csoóri ragadta föl. (*Magvető*.)

GREZSA FERENC

Tózsér Árpád: Genézis

Az 1958-as *Fiatal szlovákiai magyar költők* antológiája óta Tózsér Árpád mindig a csehszlovákiai magyar líra élvonalában kap helyet. Költői útja jószereivel a csehszlovákiai magyar költészet fejlődésvonalát is jelöli, hiszen eddigi három kötete e líra három különböző fejlődési fázisát mutatja. A felnövekedés útját is szemlélhetjük pályáján, az irodalom irodalmibbá válásának folyamatát. Tózsér elméleti írásából kölcsönözve a kifejezést: a valóságirodalomtól az ő pályája is az irodalom valóságának megteremtése felé mozdult el az idők folyamán. Az általa művelt líratípusok természetesen nem önmagukban, nem eleve jelentik a fejlődés mindig emelkedő fázisát, hanem konkrét megvalósulásukban. Nem valószínű ugyanis, hogy eleve minőségi különbség van a közvetlen élményközelséget kiváló, szemléletes költészet és az élményt absztraháló, az empirikus tényszerűségtől elvonatkoztató tárgyiasság között. Tózsér Árpád pályáján azonban a szemléletes, epikus mozzanatokban is bővelkedő vallomáslíra olyan kiindulópont, mely költészetének megalapozását, valósághoz kötöttségét vagy inkább kötődését jelentette az illyési józan realitásvállalás jegyében. Ezzel nem ütközött, hanem ennek egyéni karaktert adott Tózsér örököltorstudata, indulatos mogorvasága, romantikus felfokozottsága.

Már indulásában ott látjuk későbbi lírájának két jellegzetes vonását: a józan realizmust és a nagy igényt. Igényessége kezdetben még nagy gesztusokban nyilvánítja magát, Illyésből is a programadó ragadja meg előbb, majd később a tárgyszerű pontosság, az elemző-értelmező hajlam. A költői személyiség őszinte önmaga-vállalása, lírájának és realizmusnak ilyen értelmű morális összekapcsolása nemcsak költői példákkal, de teoretikus jellegű vitacikkekkel is előttünk áll a Tózsér-életműben a sematizmus továbbélését leleplező indulatosságában. A realizmus igénye azonban nem valamiféle megtapadtság, behatároltság a közvetlen környezet és élményvilág empirikus övezeteibe, hanem inkább morális elkötelezettség Tózsér pályáján. Jellemző, hogy a korai Illyés-ösztrönzést később Nagy László vállalt hatásával modernizálja, egyszóval: újítása is fegyelmezett és közvetlenül életérdekű. Merészebb metaforák felé tájékozódik, látnivaló, hogy Nagy László méltóságában, erkölcsi és költői szuverenitásában rokonra talál Tózsér Árpád: ő is úgy teremti versé indulatait, hogy fegyelembe is fogja, általános érvényűvé emeli. Tózsér is poklokat jár a

